Semnificaţii ale unei vechi polemici. Andrei Şaguna împotriva lui Ion Heliade Rădulescu în jurul traducerii *Bibliei* în limba română

Eugen MUNTEANU

1. Pe la jumătatea secolului al XIX-lea a izbucnit o polemică acerbă între două personalităţi de prim rang, implicate în procesul de modernizare şi de fixare a profilului definitiv al culturii româneşti: Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) şi Andrei Şaguna (1809-1873). Cu unele ecouri în epocă, remarcată sau menţionată de exegeţi[1], această polemică, purtată în jurul legitimităţii traducerii *Bibliei* în limba română, merită, datorită staturii protagoniştilor, conţinutului ei, mobilurilor, resorturilor, argumentelor invocate şi semnificaţiilor ei istorice, o analiză mai detaliată.

Din ce în ce mai singur şi în conflict deschis cu majoritatea foştilor tovarăşi de ideal politic şi naţional, pe parcursul îndelungatului exil survenit după eşecul revoluţiei paşoptiste (1848-1859), Heliade desfăşoară pe cont propriu o fervent activitate publicistică menită să evidenţieze rolul providenţial pe care era convins că îl jucase în istoria ţării sale, ca „părinte ale literaturii româneşti" (Hasdeu) şi ca „cel dintîi scriitor modern al românilor şi părintele acelei limbi literare pe care o întrebuinţăm azi" (Eminescu). Fără a fi lipsit de o justificare implicită, dată fiind contribuţia decisivă a autorului *Gramaticii româneşti* (1828), editor al primului ziar în limba română („Curierul românesc"), mentor necontestat al primei generaţii de scriitori români, mai întâi la renaşterea conştiinţei naţionale româneşti şi apoi la trasarea căilor de evoluţie către modernitate în cultura românească, discursul public al lui Heliade se îndepărtează în anii exilului survenit după Revoluţia de la 1848 (1848-1858) de pragmatismul începuturilor, mesianismul romantic-naţionalist (comun, de altfel întregii, generaţii), căpătând acum accente revendicative şi egocentrice (adesea chiar egolatre!). Toate acestea nu vor întârzia să îl izoleze într-o Românie în devenire care părea să-şi fi ales alte căi de evoluţie decât cele prescrise de el.

În ceea ce îl priveşte, deţinător al unei abilităţi politice şi al unei capacităţi organizatorice ieşite din comun, Andrei Şaguna se profilase ca o autoritate supremă a ortodoxiei româneşti, în contrast cu omologii săi de la Iaşi şi Bucureşti, personalităţi mai degrabă modeste. Câştigând încrederea guvernului şi a curţii imperiale de la Viena (proclamat baron al Imperiului în 1850!) şi pricepându-se să o păstreze, Şaguna reuşeşte să se facă ales în 1847 titular al episcopiei ortodoxe româneşti din Transilvania, aflată de mai bine de un secol într-o poziţie minoră, de subordonare faţă de mitropolia sârbească de la Karlowitz, pentru ca, în cele din urmă, în 1864, să obţină restaurarea prin decret

[1] Cf., de exemplu, Nicolau Popea, *Arhiepiscopul şi mitropolitul Andreiu, baron de Şaguna*, Sibiu, 1870, p. 332, Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna. Monografie istorică*, ed. a II-a, Sibiu, 1911, p. 92, Florin Faifer, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Iaşi, 1979, p. 823, şi, mai recent, Mircea Anghelescu, *Echilibrul între antiteze. Heliade - o biografie,* Bucureşti, 2001, p. 271-273.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

imperial a mitropoliei ortodoxe a Ardealului. Dacă mai luăm în calcul o bogată activitate publicistică (desfăşurată în cea mai mare parte în „Telegraful român", publicaţie oficioasă a Mitropoliei Ardealului), zecile de cărţi şi broşuri cu conţinut bisericesc dar mai ales cele aproximativ patruzeci de cărţi bisericeşti propriu-zise editate în tipografia proprie între 1851-1867 şi difuzate nu doar în Ardeal, ci şi în Muntenia şi Moldova, vom înţelege mai bine poziţia de autoritate de pe care Şaguna se simţea îndreptăţit să se exprime în spaţiul culturii româneşti. Să mai menţionăm şi faptul că, la fel ca şi în cazul lui Heliade, personalitatea puternică a mitropolitului de la Sibiu nu a fost cruţată de critici şi contestări radicale, cele mai importante venind din orizontul greco-catolic, dar şi din partea intelectualităţii laice ardeleneşti[2].

2. Mai întâi faptele, pe scurt. În condiţile precare ale exilului parizian, Heliade elaborează, într-un timp relativ scurt şi în paralel cu redactarea unei *Historii universale*, o versiune românească nouă a *Bibliei*, tradusă „de-a dreptul din helleneşte", în scopul declarat de a conferi o nouă demnitate limbii naţionale, „curăţită de orice element contagios şi coruptor şi prezentată prin adevăratele ei litere străbune". Cu alte cuvinte, consecvent cu principiile puriste şi etimologizante pe care le profesa în a doua parte a activităţii sale, Heliade viza o nouă versiune a *Bibliei*, scrisă într-o limbă modernă, epurată de elementele lexicale alogene (în special slave şi slavoneşti) şi prezentată într-o grafie latină cu trăsături puternic latinizante şi italienizante. Programul cărturarului militant mai cuprindea şi o amplă serie de comentarii ale textului biblic. Atât *Biblia* propriu-zisă, cât şi comentariile însoţitoare au fost tipărite simultan la Paris, sub titlurile (cu grafia originalului) *Biblia Sacra que coprinde Vechiul si Noul Testament dupŏ quei septedeci, tradusa din hellenesce dupo editia typarita in Athene 1843 sub preveghierea Synodului sacru al Helladei de I. Heliade R., Paris, in typographia lui E. Voitelain si comp.* (…), Paris, 1859[3] şi, respectiv, *Biblicele, sau notiţii istorice, filosofice, religioase şi politice asupra Bibliei, de I. Heliade R., in typographia lui E. Voitelain si comp.* (…), Paris, 1858. Cea mai mare parte a tirajului celor două cărţi a fost expediată de autor în ţară, pe fascicole, pe măsură ce acestea erau tipărite. Ceea ce lipsea în aceste condiţii legalistului care a fost Heliade întotdeauna era o legitimare formală a iniţiativei sale din partea autorităţii ecleziastice instituite. Încredinţat că iniţiativa sa va stârni entuziasmul compatrioţilor şi cu speranţa probabilă de a obţine rapid acordul şi poate chiar "binecuvântarea" ierarhiei bisericeşti, Heliade a trimis exemplare din primele fascicole celor doi mitropoliţi de la Iaşi şi Bucureşti (Sofronie Miclescu şi Nifon Sevastias), precum şi lui Andrei Şaguna la Sibiu. Reprodusă de Heliade în apologia sa, scrisoarea însoţitoare este reverenţioasă, în ciuda orgoliului reprimat al cărturarului care se şi imagina recunoscut ca reformator al limbajului biblic românesc:

> „Toată turma îşi are poarta sa şi toată casa uşa sa, şi fiecare este dator să intre pe poartă şi pe uşă, daca voieşte a nu fi prepus fur. Poarta ortodoxiei, prea sfinţite stăpâne, prin care pot intra cu Biblia în mână între români, este ambele

[2] De menţionat în această privinţă conflictul deschis dintre Şaguna şi George Barit, directorul „Gazetei de Transilvania".

[3] Achiziţionat în 1999 la Paris, de la un anticar ambulant de pe cheiurile Senei, exemplarul pe care îl deţin din tipăritura heliadescă are 273 de pagini şi conţine primele cărţi ale *Vechiului Testament*, în succesiunea şi cu titlurile următoare: *Genese*, *Exodu, Leviticu, Numerii, Deuteronomiu, Jesus filiul lui Navè, Judici, Ruth* şi *A regilor I* (doar cap. I şi II).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

> noastre mame, metropolii din Bucureşti şi din Iaşi. La preasfinția voastră dar mă adres şi vă cer binecuvântarea" (*Biblice*, p. 159).

Ne putem imagina stupoarea lui Heliade când, în locul mulțumirilor şi al felicitărilor scontate, primeşte o apostrofare publică violentă şi neîndurătoare din partea înaltului ierarh ardelean. Mai întâi separat, într-o circulară pastorală emisă la 25 mai, şi apoi în numărul 22 din 29 mai 1858 al „Telegrafului român", Andrei Şaguna respinge tranşant şi argumentat, cu un ton iritat, inițiativa „bibliștistului parizian", pe care o consideră neavenită şi nocivă. Replica la fel de violentă a lui Heliade nu întârzie să apară în numerele 68-79 (august-septembrie) 1858 ale ziarului bucureştean „Național". Întregul text al apologiei sale va fi republicat cu titlul *Scandalul sau piedica* în volumul *Biblicelor*, în curs de tipărire (p. 65-85 ale ediției originale). A mai urmat o a doua lungă intervenție, publicată de Şaguna într-o broşură circulară datată 4 octombrie 1858, în care se reiau, punct cu punct, pentru a fi respinse, argumentele produse de Heliade. La această replică autorul *Biblicelor* nu a mai răspuns[4].

Dincolo de revenirile şi repetițiile prezente la amândoi, voi încerca acum să sistematizez obiecțiile, argumentele şi contraargumentele fiecăruia.

3. Asemănători prin firea pasională şi personalitatea exacerbată, Heliade şi Şaguna amestecă în discursurile lor polemice argumentele raționale, de natură istorică, filologică, teologică sau dogmatică, cu izbucniri subiective, neeconomisind nici unul nici altul formulări imprecative, aflate adesea la limita insultei.

Cel care a deschis ostilitățile în acest sens este Şaguna, care contesta „bibliștistului parizian" nu numai orice competență în materie biblică, ci şi legitimitatea filologică şi lingvistică a întreprinderii sale. Arhiepiscopul de la Sibiu se declara convins că noua versiune biblică a ieşit din „nişte mâni nesfințite şi profane" iar autorul ei, răpit de „geniul fantasiilor", ar ignora deopotrivă „legea positivă (Lex positiva)", ca şi învățăturile Sfinților apostoli şi ale „sfinților părinți scriitori clasici bisericeşti". Dar ceea ce este încă şi mai grav, „profanul bibliștist" ar încălca toate canoanele bisericeşti privitoare la textele Sfintei Scripturi, punând astfel în primejdie stabilitatea instituțională a Bisericii şi bunul mers al vieții spirituale a românilor. În consecință, autoritățile bisericeşti sunt invitate să îşi facă datoria, să intervină şi să condamne cu toată vigoarea rătăcirile („fantasii şi sofisme") pe care „numai un idiot le poate scrie", să pedepsească pe făptaş potrivit prescripțiilor canonice, iar textele tipărite de acesta să le interzică şi să le distrugă:

> „Instituțiile sfintei Maicii noastre Biserici încă din vremile cele dintîi ale creştinătății primitive ne povățuiesc pre noi la acea convingere că precum un stat politic nu poate susta fără organism statornicit, aşa nici Biserica, ca un stat

[4] Pentru amănunte suplimentare vezi Mircea Anghelescu, *op. cit.*, p. 271-273, precum şi notele şi comentariile aceluiaşi autor la *Biblicele*, în vol. Ion Heliade Rădulescu, *Opere,* II, *Istoria critică universală. Biblicele. Echilibru între antiteze.* Ediție îngrijită, prefață, note şi bibliografie de Mircea Anghelescu, Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 1002-1003. După aceeaşi ediție citez din textul integral al apologiei lui Heliade (sigla: *Biblice*). Cât priveşte atacul inițial al lui Şaguna şi revenirea ulterioară, am avut la îndemână retipărirea acestor texte în *Predicatorul,* oficiosul mitropoliei bucureştene, nr. 16, din 21 iunie, 1958, p. 122 şi urm., nr. 30 din 29 septembrie 1858, p. 240 şi urm., nr. 31 din 6 octombrie 1958, p. 241 şi urm., nr. 32 din 13 octombrie 1858, p. 249 şi urm., nr. 33 din 20 octombrie 1858, p. 257 şi urm. Trimiterile sunt la paginile acestei publicații (sigla: *Pred.*).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

duhovnicesc, nu poate susta fără organismul său statornicit, de unde apoi prea firește urmează că toți mădularii Bisericii sînt datori a se îndrepta după acest organism şi a se supune lui. De aceea credem că, auzind şi înțelegînd ierarhiile noastre ecumenice apostolice despre această ediție profană a Bibliei, o vor osîndi, o vor opri şi vor lucra într-acolo ca să se nimicească tot ce s-au tipărit din ediția aceasta biblică şi din biblicele, şi ca editorul să se tragă la răspuns în privința ortodoxiei sale înaintea maimarilor săi bisericeşti. Ierarhiile noastre sînt datoare la aceasta din punct de vedere a susținerii nevătămate a organismului bisericesc şi a procurării pedepsei pentru călcarea canoanelor bisericeşti" (*Pred.,* p. 122).

Condamnată este deopotrivă şi tentativa lui Heliade de „a înnoi şi latiniza" limba Bibliei şi a scrierilor bisericeşti, aşa cum fusese fixată ea în versiunea tradițională a Bibliei, în traducerile din Sfinții Părinți şi mai ales în cărțile de cult (liturghierul, mineele, triodul, octoihul etc.) care circulau de multă vreme. Prin obiecțiile şi recomandările sale în materie de limbă, Şaguna se situa astfel de partea curentului „național-popular" care câştiga rapid teren în fața etimologismului latinizant dominant în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cât privește pretențiile lui Heliade de a juca în continuare, în noile condiții, rolul providențial de reformator al limbii naționale, inclusiv al variantei biblice, acestea sunt respinse şi ele fără drept de apel. Încă şi mai mult, arhiepiscopul teolog cu studii de specialitate temeinice în universitățile Imperiului se considera pe deplin îndreptățit să amintească faptul că Heliade era, în fond, un autodidact:

„Bătrînii noştri (…) au înțeles ei şi acea poruncă bisericească prin care se demîndă tutulor creştinilor citirea Bibliei, (…) ca creştinii să-şi scoată de acolo învățături mîntuitoare care almintrelea nu se poate ajunge fără numai aşa, dacă creştinii vor înțelege aceea ce cetesc în Biblie şi în alte cărți bisericeşti, şi că pentru ajungerea acestui scop se cere o limbă şi un stil uşor de înțeles (…). Deci aşa lucră bărbații cei înțelepți şi adevărați dascăli ai creştinilor, iar cum lucră cei nechiemați se vede din cele pînă acum zise. De aceea mai observăm aci că noi, deşi nu cunoaştem gradurile acelui Parnas care bibliștistul parizian le-ar fi trecut după o sistemă şcolară, de a se cultiva şi îmbogăți cu ştiințe şi cunoştințe, totuşi atîta zicem fără nici o pregetare că studiile teologice nu le-au făcut şi că el nu este fața aceea în biserica noastră carea ar merita să personifieze pre bărbatul tălmăcitor şi reformator al Bibliei" (*Pred.*, p. 124).

Concluziile lui Şaguna sunt clare şi lipsite de echivoc şi pun încă o dată în discuție legitimitatea reformelor propuse de Heliade:

„Ierarhiile bisericeşti să se nevoiască a procura o satisfacție cuviincioasă pentru vătămarea aşezămintelor bisericeşti prin această ediție profană din Paris; că editorul parizian este un profan şi nechiemat pentru ediția biblică; că au arătat o cutezeală care e oprită şi osîndită prin canoane; că biserica, de care după spusa lui se ține, aşteaptă de la el pocăință şi îndreptare; că reformele lui sînt rele şi nepotrivite învățăturilor care le-am primit de la sfinții părinți şi alți arhierei renumiți în Biserica şi națiia noastră" (*Pred.*, p. 126).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

Să mai observăm şi faptul că strategia atacului avea la bază o ironie piezişă, implicit sarcastică: în cea mai mare parte a intervenției sale inițiale, Şaguna se referă la preopinentul său ca la o persoană anonimă („editorul parizian"), calificat drept un „sofist incorigibil" şi un „profan cu ideile sale scâlciete despre numirea Bibliei", pentru ca în paragraful final, referirea prezumtiv-explicită la numele reputatului cărturar să fie aparent reverențioasă şi ghidată de iubire fraternă:

> „Daca traducătorul Bibliei acestia este cunoscutul Domnul Eliad, atunci noi îl îmbrățişăm ca pe fratele nostru şi-i depunem închinăciunile cuvenite spre semne de recunoştință pentru ostenelile ce şi-a dat contribuind la înaintarea literaturei române; iar pe de altă parte îl sfătuim şi-l îndemnăm să se lase de această întreprindere, căci nu este competent în chestiunile religioase. Anii săi de muncă şi de studiu sînt petrecuți în ştiințele acelea ale căror pricini sînt cu totul deosebite de pricinile teologice şi de cunoştințele ajutătoare teologiei creştine" (*Pred.,* p. 126)

Ignorând gestul acesta aparent conciliant, Heliade răspunde la rândul său cu violență maximă, într-un lung pamflet, prolix uneori dar cu formulări memorabile adesea, în care îşi dă încă o dată măsura de temut polemist, care îl impusese în memoria contemporanilor. Răspunsurile pe care le dă la obiecțiile concrete şi la acuzațiile lui Şaguna sunt integrate într-un lung discurs auto-justificativ, în care îşi prezintă meritele câştigate odinioară în „lupta în contra fanariotismului" şi a „slavonismului" pe care o purtase în anii '30-'40 ai secolului, luptă solitară încununată cu succes, de vreme ce, subliniază cu malițiozitate autorul *Gramaticii* de la 1828, „țeara întreagă, şcoalele, cancelariele, jurnalele toate, circularele episcopali, «Predicatorul» şi însuşi «Telegraful român» scriu cu ortografia (…) acelei gramatici" (*Biblice,* p. 135). Şi acum, aşa cum fusese şi la începuturile activității sale militante, Heliade este perfect conştient de miza politică majoră a chestiunii ortografice în afirmarea identității moderne a românilor şi a realizării unității lor politice. Înlocuirea grafiei chirilice („slovele străine") cu cea latină („literile străbune"), ca şi o „limbă unitarie", insinuează Heliade, sunt sabotate în continuare, cum au fost şi în trecut, „de apostolii şi apărătorii slavismului, agenții secreți ai Austriei" (*Biblice,* p. 144). De parcă aluzia foarte transparentă nu ar fi fost suficientă, Heliade îşi exprimă explicit dezamăgirea față de „Domnul baron Şaguna, ce l-am crezut de arhiereu şi de bărbat ce simte nălțimea demnității sale" (*Biblice,* p. 159), acuzându-l, de asemenea, de încălcarea legilor nescrise ale confidențialității şi lealității:

> „Domnia Sa, lepădându-se de episcopia sa, a lucrat ca cel de după urmă din baroni, căci aceştia, de nu şi-au făcut profesie de religiozitate, legile însă lealității nu-i lasă a comite un asemenea abuz de confidință, devenind sicofanți; afară daca numai, mai nainte de a fi baroni, n-au fost decât agenți provocatori, că atunci lupul îşi mută părul, nu însă şi învățul. Şi degradându-se din demnitatea sa bisericească, se mai degradă până la cea mai condamnabilă din relele credințe" (*Biblice,* p. 160).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

În altă parte, cărturarul ultragiat se întreabă retoric: „Poate-se omul degrada până acolo întru a raționa cu atâta aroganță, aşa de superficial?" (ibid., p. 169). Învinuindu-l pe Şaguna de rea credință, de răstălmăcirea afirmaților sale, de trunchierea şi scoaterea din context a citatelor, Heliade nu economiseşte, la rândul său, insultele. Întrebuințarea frecventă a unor apelative intenționat jignitoare precum „sicofantele" („sicofantele meu … amestecă pe baronul cu arhiereul", ibid., p. 162), „teocapilul"[5] sau „telegraful" se asociază cu acuze directe: „Credeți-mă că dacă jucătorul «Telegrafului» n-ar fi cunoscut de o răutate neauzită, de o inimă neagră şi d-o îngâmfare satanică, n-ar putea cineva zice decât că a înnebunit" (*ibid*., p. 173). Heliade se plasează strategic la mijloc între intelectualii atei de tipul lui Proudhon, pe care îl combate pe larg şi destul de prolix în cuprinsul *Biblicelor*, şi „despotismul teocapililor (precupeți de Dumnezeu)" în rândul cărora îl plasează pe Şaguna. La acuza că nu ar avea calificarea filologică şi teologică de a se apropia ca exeget şi traducător de textele biblice, Heliade apelează la sensibilitatea patriotică a contemporanilor şi formulează un răspuns nu lipsit de ingeniozitate ca şi de contra-acuze la adresa preopinentului:

> „Eu, câtă carte am învățat, am învățat-o aici pe pământ, în țara mea, de la dascăli creştini ortodoxi, limba elenică a învățat-o de la eleni ca Neofit, Ghenadiu, Vardalah (…). Apoi teologia nu este o ştiință ca matematicile şi altele, ca să o poată studia cineva în statele Austriei; şi unde arhiereul se «iscăleşte», adică se pângăreşte baron, acolo nu prea miroase a teologie ortodoxă. Teologia ortodoxă se învață în cărțile Bisericei Răsăritului" (*Biblice*, p. 163).

Coarda națională, atât de sensibilă în epocă (să nu uităm că ne aflăm exact în pre-ziua Unirii Principatelor!), este pusă în vibrație maximă de un Heliade convins mai mult ca oricând de misiunea sa mesianică. Decizia de a traduce şi comenta Biblia este inclusă în logica militantismului național care îi asigurase un loc proeminent în istoria recentă a românilor:

> „Văzând toate iluziile, văzând toate speranțele românilor decăzute, alergai ca părinții noştri la mijloacele şi la nodurile uniunii celei adevărate, la limbă şi la religie: alergai la traducția Bibliei în limba de astăzi şi a viitorului României. Forțele mele deveniră şi mai tari şi decizia mea inebranlabilă când descoperii că noi, românii, fiii Bisericii Răsăritului, n-avem de mai mult de doi seculi decât Biblia dată din Vatican" (*Biblice*, p. 156).

Declarându-se în mod repetat „autor creştin şi fiu al Bisericei Răsăritului", Heliade este extrem de contrariat să constate că este atacat nu de „eterodoxi" ci tocmai de „însuşi ortodoxii cărora credeam că le fac un serviții (…) prin vegherile mele şi sacrificiul ultimului obol" (ibid.). Pe de altă parte, trimiterea lui Heliade la ceea ce el numeşte „Biblia dată din Vatican" atinge unul din punctele fierbinți al polemicii, care ține de interesul comercial (nemărturisit de niciunul!) al celor doi adversari, dar şi de

[5] Termenul pare împrumutat de Heliade direct din gr *qeokavphlo"* 'simoniac', deoarece în DLR, s.v., singura referință (preluată de altfel de la L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 260, unde este glosat prin 'sacrilège') este acest text heliadesc din 1858.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

dimensiunea etică a oricărei inițiative culturale de dimensiunea unei ediții a Bibliei. Acceptată pe piață, *Biblia* lui Heliade ar fi intrat în concurență cu marea *Biblie* editată de Şaguna la Sibiu, a cărei tipărire se încheia în chiar acelaşi an, 1858! Or, această ediție şaguniană, monumentală prin dimensiuni, format şi aspect grafic, reproducea întocmai ediția *Bibliei* de la Blaj (1795) a lui Samuil Micu, în frumoasa literă chirilică a cărților bisericeşti de la începutul secolului al XIX-lea. O reproducere fidelă a *Bibliei* de la Blaj era de asemenea şi ediția (în patru volume) tipărită între 1854-1856 şi pusă în circulație de Filotei, episcopul Buzăului[6]. În ampla şi erudita sa prefață, Şaguna omite deliberat orice mențiune la *Biblia* lui Micu[7], aşa încât Heliade avea perfectă dreptate în "denunțul" pe care îl formulează. În ce constă oare autoritatea morală a „sicofantelui" de la „Telegraful român", se întreabă ultragiat Heliade. În graba cu care împarte diatribe şi calomnii? În trădarea secretului confesiunii? În reaua credință cu care confundă traducerea biblică propriu-zisă cu comentariile însoțitoare? „În apostazia către adevărata Biblie a Bisericei Răsăritului? În retipărirea din nou a Bibliei de la Vatican şi în vinderea ei pe 90 de zwanzigi? (…) Am repetat de multe ori expresia *Biblia din Vatican* şi acum cată să zicem şi ultima vorbă: *Biblia uniților*" (*Biblice*, p. 177).

Dreptatea lui Heliade este însă doar parțială. Dacă este adevărat că greco-catolicii blăjeni au pus în circulație o versiune biblică românească revizuită şi îmbunătățită, nu-i mai puțin adevărat că textul de referință al traducerii/revizuirii a rămas în mod constant şi declarat, atât pentru editorii bucureşteni de la 1688, cât şi pentru Micu la 1795, *Septuaginta*! Aşadar, nimic „neortodox" şi „de la Vatican" în *Biblia* lui Şaguna; aşa încât, invocând (*Pred.*, p. 242) în apărarea sa textele capitale ale tradiției biblice româneşti, *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) şi *Biblia de la Bucureşti* (1688), Şaguna se afla pe o poziție validă din punct de vedere istoric deoarece, după cum o spune în mod repetat, arhiepiscopul de la Sibiu împărtăşea părerea că „Biblia se traduce o singură dată într-o limbă". Numai că, putem adăuga noi deşi Heliade nu o spune, dacă este de la sine înțeles că această „Biblie a tradiției" aparține Bisericii şi tuturor membrilor ei, succesivele „diortosiri" sunt totuşi opera unor persoane concrete, aşa încât

[6] Şaguna nu ezită să-i atragă atenția „editorului parizian" că "Biblia lui profană" nu are ce căuta pe piața românească de vreme ce: „1. se află pe la preoți şi creştini nenumerate esemplare din ediția ce vechie biblică de Bucureşti, 2. că la anul 1854 Biblii în numer mare s-au tipărit la Episcopia de la Buzău, 3. la începutul anului acestuia a ieşit Biblia şi la Episcopia noastră din Sibiu (…) sub priveghierea şi binecuvântarea noastră" (*Pred.* p. 246).

[7] Am efectuat personal o lectură atentă a unor cărți întrege din *Biblia* lui Samuil Micu de la 1795 în paralel cu cea tipărită între 1856-1858 de Andrei Şaguna şi pot afirma în cunoştință de cauză că, dincolo de minore retuşuri de natură fonetică şi morfologică şi de numerotarea diferită a unor versete, ediție lui Şaguna reprezintă în mod clar o re-tipărire a ediției lui Samuil Micu. Se ştie că, la rândul lui, Samuil Micu a plecat în mod programatic de la textul *Bibliei de la Bucureşti* (1688), pe care l-a supus însă unei revizuiri consistente, pe baza *Septuagintei*. Or, tocmai modificările aduse de Micu *Bibliei de la Bucureşti* apar întocmai la Şaguna! Este posibil ca Şaguna să fi preluat textul lui Micu nu direct din tipăritura inamicilor săi atavici, greco-catolicii de la Blaj, ci din *Biblia* tipărită la Sankt Petersburg în 1819 de mitropolitul Basarabiei Gavriil Bănulescu-Bodoni. În sumara prefață a acestei din urmă ediții se menționează însă expres că este reprodusă acea „tălmăcire românească, care mai întâiu s-au tipărit în Transilvanie", adică Biblia lui Micu!. Aşa că, în această privință, dacă ar fi fost un filolog obligat să-şi indice cu precizie sursele, Şaguna ar fi trebuit să aibă o serioasă problemă de conştiință!

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

a nu le menţiona ca atare contribuţia (atunci când aceasta este cunoscută) este, din punctul de vedere al unui filolog modern, de neînţeles[8].

În acest context, Heliade pierde prilejul de a formula o obiecţie prin care şi-ar fi pus într-o lumină realmente nefavorabilă adversarul, invocând încă o dată axioma unităţii politice şi cultural-lingvistice a tuturor românilor: Apostoli ai românismului, marii cărturari greco-catolici ardeleni au ştiut să-şi depăşească interesele strict confesionale, acceptând ca text recept *Biblia* „ortodoxă" de la 1688, după cum au acceptat de altfel şi majoritatea cărţilor de cult tipărite la Bucureşti, pe care le-au retipărit la Blaj pe parcursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea. Pentru ei, unitatea limbii literare a tuturor românilor pare să fi fost întotdeauna mai importantă decât diferenţele confesionale şi interesele politicii ecleziale[9]. La această varietate unitară a limbii române scrise din tipăriturile bisericeşti din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a făcut apel Heliade, propunând-o ca bază a unei norme literare unice a românei moderne („ocupaţiile mele literare … nu aflau materie despre limbă decât în cărţile bisericei ce singure aveam", ibidem, p. 157). Poziţia inconfortabilă în polemica cu Şaguna provine din faptul că, prin limba artificială a versiunii sale biblice, Heliade intră în contradicţie cu propriile prescripţii de cultivare a limbii, care îi asiguraseră odinioară succesul. Un singur argument legitimator ar fi putut invoca Heliade în sprijinul Bibliei sale: acela al unei iniţiative pur intelectuale, al unui experiment filologic alternativ în raport cu Biblia „tradiţională". Drama lui a fost însă că nu a vrut şi nici nu a avut resursele de a declara o ruptură definitivă cu Biserica, socotită de el în continuare drept unul dintre pilonii unităţii şi ai coeziunii naţionale. Orbit însă probabil de focul polemicii şi din dorinţa de a se dovedi un ortodox mai „veritabil" decât ierarhul pe care îl combate, Heliade îi nedreptăţeşte grav pe „fraţii ardeleni", cu care avea atâtea puncte comune, şi se pierde în speculaţii lipsite de orice suport istoric:

> „Aşadară, (…) a lua noi, cei de la Biserica Răsăritului, Biblia sau mirul sau cea mai mică comadă de la Roma este o anomalie; şi eu din puntul acesta consider fapta. Cine ne-a dat Biblia de la Vatican? De ne-a dat-o papa, este o uzurpare a drepturilor patriarhatului nostru, în drepturile arhiepiscopatelor noastre. Iar de au luat-o părinţii noştri, au comis un act de anarhie. (…) Şi în acest caz, cum au luat-o părinţii noştri? Din simplitate, din neştiinţă? De trei ori Dumnezeu să-i ierte, ca şi pe noi! Ne-au făcut de o parte un mare bine cu conservarea limbei şi naţionalităţii, fără a şti pe de alta că comiteau o dezordine în contra organizării generali a bisericei" (*Biblice*, p. 178).

Tristeţea, dezamăgirea şi revolta provocate de opoziţia înaltului cler ortodox faţă de bunele sale intenţii, văzută ca un act fratricid, izbucnesc în finalul apologiei heliadeşti

[8] Avem destule indicii care ne îndreptăţesc să afirmăm că raţionamentul falacios de tipul „ceea ce este al meu aparţine Bisericii, aşadar ceea ce este al Bisericii îmi aparţie şi mie" linişteşte în continuare conştiinţele unora dintre „teologii" de astăzi care, în numele „slujirii" bisericeşti, compun şi publică texte alcătuite după principiul „je prends mon bien où je le trouve", fără să simtă nevoia de a mai menţiona expres „ostenelile" altora.

[9] Prin înţelepciunea cu care şi-au asumat tradiţia vechii române literare, ierarhii Bisericii Greco-Catolice din Ardeal şi mai ales cărturarii ardeleni latinişti au evitat o posibilă scindare lingvistică pe baze confesionale, o stare de diglosie cum a fost cazul între sârbii ortodocşi şi croaţii catolici.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

în note lirico-tragice. Arătându-se resemnat să îndure condamnarea şi ostracizarea la care este supus, „până moartea ne va astupa gura la toți", Heliade evocă disciplina clerului catolic şi a „fraților noştri greco-catolici", care „simt şi prețuiesc binefaceruile toleranței, căci le este ruşine d-a face, în al nouăsprăzecilea secol câte făceau în mediul ev", pentru a o contrapune, cu durere, agresivității intolerante a „fraților mei de predilecție", acuzați încă o dată de „innoranța, cupiditatea şi apostazia de renegat". Asumarea explicită a păcatului propriei vanități îi permit apoi să emită o diatribă finală în tonalitate profetică:

> „Şi iacă cauze mari pentru care plânge şi se *tânguieşte* biserica lui Cristos: piciorul a ajuns să fie cap; cel ce zice că învață n-a cunoscut niciodată blândețea; închinătorul vițelului de aur pretinde a fi ministru lui Dumnezeu; cel ce vinde şi cumpără la uşele casei lui Dumnezeu întinde o mână sacrilege pe altar, făcând dintr-însul o masă de trafic: lupul, cu un cuvânt, pretinde a fi păstor" (*Biblice*, p. 180).

În ceea ce-l priveşte, eul ultragiat al nedreptățitului profet se încredințează Domnului, „când va veni întru împărăția sa"!

O aceeaşi retorică profetic-imprecativă găsim şi în finalul răspunsului lui Şaguna (*Pred.*, p. 261), unde cititorul este chemat să vadă în „acest parisian pre Iuda vânzătorul", un „dictator" auto-investit „bibliţist", un apostat purtând povara păcatului orgoliului şi îndrăznind să comenteze Biblia „în contra poruncii lui Hristos, cu neascultarea canoanelor ecumenice şi locale":

> „Vai ție, parisiane, vai ție! Pocăieşte-te în sac şi în cenuşe, căci altmintrelea Tirului şi Sidonului mai uşor va fi în zioa judecății decît ție. Tu, carele până la cer te-ai înălțat cu productul cel necovârşit al minții tale, până la iad te vei pogorî!"

4. După demontarea resorturilor personal-subiective, vom intra acum în materia propriu-zisă a polemicii, începând cu chestiunile filologice şi lingvistice.

O primă distincție pe care o operează Heliade pentru a se apăra de acuzația de încălcare a canoanelor bisericeşti este aceea între aspectele lingvistice implicate de traducerea propriu-zisă a textului biblic şi limba comentariilor biblice. Afirmând că „*Biblicele* mele nu sunt o carte religioasă ci profană" (*Biblice*, p. 158), Heliade reclamă dreptul intelectualului laic de a întrebuința un „linguagiu ştiințific" diferit de stilul biblic, „căci Biblia vorbeşte în linguagiul profetic şi poetic"; de aceea întreaga discuție ar trebui purtată nu pe „tărâmul religiunii", ci pe cel al ştiinței laice. În ciuda judiciozității acestui argument, Şaguna îl respinge, reafirmându-şi poziția conservatoare. Întrucât în chestiuni care țin de exegeza biblică (fratricidul lui Cain, poligamia patriarhilor etc.) unui laic nu îi este permis să se pronunțe în alt fel decât o reclamă tradiția Bisericii, rezultă că „vom remînea … în contradicție cu parizianul, până cînd un sinod arhieresc nu va hotărî treaba aceasta în favoarea dînsului" (*Pred.*, p. 159).

Pe tărâmul filologiei propriu-zise şi al opțiunilor lingvistic-normative Heliade este suveran şi îşi afirmă competența cu autoritate:

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

„În *Biblie* însă este traducţia mea cea mai fidelă; nu pot fi judecat decât daca dau originalul cel adevărat al mamei noastre biserice şi daca exprim ideile cu adevărat coprinse în original. Despre limba în care o traduc n-am să fiu judicat; căci Biblia s-a tradus în toate limbile şi în toate dialectele. Acum două sute de ani fu iertat d-a se traduce într-un gerg incult şi încă necapabil d-a arăta adevăratele idei, şi acum să nu fie iertat d-a se traduce într-o limbă cultă şi capabilă d-a reprezenta orice verset, orice vorbă şi însuşi d-a da cuvânt de orice silabă a originalului mai bine decât franceza şi alte surori? În toate limbile Europei s-a tradus Biblia şi cu toate acestea traducţiile vechi nu sunt considerate de neatinse; în fiecare epocă se retraduce din nou, după înaintarea limbei. Care sunt acei păgâni ce cutează a înjosi religia şi a batjocori Ortodoxia până acolo întru a o mărgini în chestiuni de limbă şi, susţinând expresiile cele mai hulitoare, a susţine vorbele cele mai materiali şi eterodoxe” (*Biblice*, p. 160).

Argumentaţia lui Heliade este justă şi modernă în toate articulaţiile ei. Ce poate fi mai just decât afirmarea principiului exactităţii traducerii în raport cu originalul şi a necesităţii de a avea o versiune a Bibliei în varianta modernă a limbii literare, aşa cum toate culturile europene importante o au? Şi totuşi, varianta propusă de Heliade era, în contextul istoric al epocii, inadecvată şi inacceptabilă, datorită caracterului ei revoluţionar, extrem-inovator. În principiu el are dreptate când afirmă că „România literară nu stete locului cu câte ziceam eu de la 1822 până la 1827. *Slava* începu a deveni glorie, *cinstea* aspira a deveni onoare, *sadurile* deveniră plante şi plantaţii; *rodurile* deveniră fructe; *jupânul*, *coconul* ca şi *chir* egalizându-se, deveniră domni; şi pentru că limba română este foarte pudică, *sfinţia* căta să devie mai curând sau mai târziu santitate, precum *popa* deveni preot” (*Biblice*, p. 135). Numai că permeabilitatea la inovaţiile lingvistice, foarte mare în stilurile corespunzătoare domeniilor laice ale vieţii publice (administraţie, presă, ştiinţă, literatură etc.), este mult mai redusă în cărţile bisericeşti, ca şi în cultul religios în general. Laicizarea culturii româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea a obligat Biserica la o o repliere şi în sfera expresiei lingvistice. Neputându-se situa în opoziţie totală şi făţişă faţă de curentul modernizării limbii scrise, ierarhia bisericească va accepta cu prudenţă, doar în ultimă instanţă şi exclusiv acele inovaţii care nu afectau în mod violent continuitatea tradiţiei. În privinţa aspectului celui mai evident al modernizării, cel al grafiei, reprezentanţii Bisericii vor avea prudenţa de a se sincroniza cu evoluţiile din spaţiul public laic. Toate cărţile bisericeşti tipărite după 1861 (anul când, printr-un ordin al ministrului de interne Ion Ghica este decretată înlocuirea grafiei chirilice cu cea latină) vor renunţa la grafia chirilică tradiţională, urmându-se prescripţiile Academiei Române, chiar şi atunci când regulile ortografice academice erau marcate de un etimologism excesiv. Cărţile bisericeşti vor ţine de asemenea pasul, de la o ediţia la alta, cu evoluţia generală a normelor morfologice, adoptându-le cu relativă promptitudine pe cele acceptate în mod general de uzul limbii şi, ulterior, codificate în lucrările cu caracter normativ ale Academiei Române. Cât priveşte însă dimensiunile lexical-terminologică, frazeologică şi sintactică (acele niveluri ale limbii la care se definesc de fapt trăsăturile caracteristice ale unui stil funcţional), limbajul bisericesc românesc va deveni foarte conservator. Formularea explicită a lui Şaguna reflectă tocmai această poziţie, care va deveni oficială în Biserică:

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

„Biserica nu are a se cuprinde nici cu literatura, nici cu filologia. Ea numai atunci poate adopta o limbă cînd este deplin convinsă cum că aceea este din toate părţile cunoscută, priimită şi statornicită. Cînd face Biserica aşa, încă nu pune piedecă înaintării literaturei, nici nu mărgineşte religia în chestiuni de limbă. A scrie o carte bisericească şi cu deosebire o Biblie însemnează a da unui popor o carte cel puţin pentru un veac şi aşa ar lucra Biserica tare împrotiva scopului său celui adevărat când s-ar folosi de nişte experimente filologice şi limbistice pentru care se poartă luptă necontenită pe cîmpul literaturei, neştiindu-se a cui va fi triumful" (*Pred.*, p. 247-248).

Dacă în epoca veche a limbii române literare (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, cu prelungiri în primele decenii ale secolului al XIX-lea) stilul bisericesc, cel mai vechi din punct de vedere cronologic, a jucat rolul unui model pentru celelalte paliere ale expresiei literare româneşti, în momentul istoric în care se plasează polemica de care ne ocupăm raportul se inversează. Rezultată în urma unui lung şi frământat proces de reformare şi modernizare, româna literară standard va juca de acum încolo rolul regulator predominant, iar stilul bisericesc (cu cele trei varietăţi distincte ale sale, cea liturgică, cea biblică şi cea teologică) va căpăta o puternică autonomie, urmându-şi propria dinamică internă. Caracterul conservator al stilului bisericesc modern derivă dintr-un implicit principiu al tradiţiei care guvernează revizuirea, adaptarea, editarea şi tipărirea tuturor cărţilor apărute sub autoritatea Bisericii. Potrivit acestui principiu, orice inovaţie este acceptată prudent şi doar în condiţiile în care corespunde unei necesităţi stringente de desemnare şi nu contravine coerenţei de ansamblu a textului (liturgic, biblic, patristic, teologic etc.) sau stabilităţii paradigmelor lexicale instituite[10].

Apostol al progresului continuu şi cu conştiinţa succesului istoric al acţiunilor sale trecute pe tărâmul politicii lingvistice, Heliade nu înţelege sau nu vrea să accepte că rolul său de legislator s-a încheiat şi că stilul biblic românesc îşi va urma, oarecum obiectiv, propriul traseu, diferit de cel al românei literare standard. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât — punct în care Şaguna are din nou dreptate — versiunea biblică heliadescă, oricât de conformă ar fi cu originalul *Septuagintei*, rămâne un experiment temerar, în ireconciliabil contrast cu tradiţia şi, implicit, cu nivelul de acceptabilitate real, nu presupus, al publicului contemporan.

Realitatea istorică ne impune totuşi să menţionăm că iniţiativa lui Heliade de a da o *Bibile* românească „modernizată" nu era totuşi absolut himerică, singulară şi inadecvată, deoarece, nici zece ani mai târziu, Societatea Biblică Britanică va tipări şi pune în circulaţie o versiune românească alcătuită întocmai după principiile heliadeşti (ca grafie şi ca expresie) şi retipărită ulterior de încă trei ori. Este deci justificat să

[10] Dintre numeroasele exemple care atestă faptul că inovaţiile nu sunt din principiu excluse în limbajul bisericesc, menţionez două. Vechea paradigmă lexicală (cu etimonul originar slav), *a spăsi, spăsenie, spăsitor* predominantă în uzul bisericesc din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, a fost înlocuită treptat cu familia *a mântui, mântuire, mântuitor* (cu etimonul primar maghiar). Seria *a blagoslovi, blagoslovenie, blagoslovit* etc. (de origine slavonă) a fost înlocuită cu seria *a binecuvânta, binecuvântare, binecuvântat* etc. (creaţie internă, prin calchierea modelului slavon, ulterior şi a celui grecesc – *eujlovgein* şi latinesc – *benedicere*); în cazul ultimului exemplu, întrebuinţarea termenilor mai vechi s-a retras în zonele marginale ale vorbirii monahale.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

vorbim de coexistența în spațiul culturii românești a două concepții sau direcții, să le numim „tradițională" și, respectiv, „inovatoare", de concepere a textului biblic „recept". Tipărirea „ediției biblice sinodale" de la 1914 (pusă sub autoritatea regală!), a reafirmat cu vigoare direcția tradiționalistă și a redus simțitor viabilitatea direcției inovatoare, luxoasa ediție din 1921 fiind ultima de acest fel tipărită de Societatea Britanică. Forța tradiției se vădește în mod exemplar în împrejurarea că traducerea „dizidentului" Dumitru Cornilescu, repudiată de Biserica Ortodoxă, dar adoptată de diferitele confesiuni neoprotestante și tipărită din abundență în nenumărate ediții de către Societatea Britanică pe parcursul secolului XX, se înscrie, din punctul de vedere al limbii și stilului, în sfera tradițională. În aceeași sferă a stilului biblic tradițional se mențin, dincolo de obiectivele diferite, de originalele folosite și de metoda de traducere, nu doar toate edițile biblice succesive supravegheate de Patriarhia Română, ci și traducerile biblice mai noi, precum cea după ebraică a preoților Gala Galaction și Vasile Radu și cele realizate recent de Bartolomeu Anania sau de grupul de filologi angrenați în proiectul „Septuaginta" la „Colegiul Noua Europă" din București. Pentru ca cititorul să își facă propria părere despre locul pe care se plasează Heliade în acest vast context, reproduc primele patru versete din *Biblie* așa cum apar ele formulate (inclusiv grafia)[11] în cele mai importante ediții biblice românești.

Direcția tradițională:

Biblia 1688:

1. De-nceput au făcut Dumnezău ceriul şi pământul. *2* Iar pământul era nevăzut şi netocmit. Şi întunearec zăcea deasupra preste cel fără de fund, şi Duhul lui Dumnezău să purta deasupra apei. *3*. Şi zise Dumnezău: *«*Să să facă lumină!» Şi să făcu lumină. *4*. Şi văzu Dumnezău lumina că iaste bună, şi osebi Dumnezău între mijlocul luminii şi între mijlocul întunearecului.

Biblia „Micu" (1795), reluată întocmai de „Biblia de la Sankt Petersburg (1819), „Biblia Filotei" (1854-1856), „Biblia Şaguna" (1856-1858):

1. Întru început au făcut Dumnezeu ceriul şi pământul. *2*. Şi pământul era nevăzut şi netocmit. Şi întunearec era deasupra adîncului. Şi Duhul lui Dumnezeu să purta pre deasupra apei. *3*. Şi au zis Dumnezeu: *«*Să se facă lumină!» Şi s-au făcut lumină. *4*. Şi au văzut Dumnezeu lumina că este bună, şi au despărțit Dumnezeu între lumină şi între întunerec.

Biblia „sinodală" (1914):

1. Întru început au făcut Dumnezeu cerul şi pământul. 2. Şi pământul erà nevăzut şi netocmit şi întunerec erà deasupra adâncului; şi Duhul lui Dumnezeu se purtà pre deasupra apei. 3. Şi au zis Dumnezeu: să se facă lumină şi s'a făcut lumină. 4. Şi au văzut Dumnezeu lumina că este bună; şi au despărțit Dumnezeu între lumină şi între întunerec.

Biblia „Cornilescu" (1926), reluată întocmai de revizuirea baptistă mai recentă (Oradea, 2002):

1. La început Dumnezeu a făcut cerurile şi pământul. *2*. Pământul era pustiu şi gol; peste fața adîncului de ape era întunerec şi Duhul lui Dumnezeu se mişca pe

[11] Pentru vechile texte chirilice, transcrierea în alfabet latin, după normle filologice curente, îmi aparține.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

deasupra apelor. *3.* Dumnezeu a zis: *«*Să fie lumină!» Şi a fost lumină. *4.* Dumnezeu a văzut că lumina era bună; şi Dumnezeu a despărţit lumina de întunerec.

Biblia „Nicodim Munteanu" (1936), reluată întocmai de Biblia „Patriarhiei" (1990):

1. La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. *2.* Şi pământul era netocmit şi gol. Întunerec era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor. *3.* Şi a zis Dumnezeu: *«*Să fie lumină!» Şi a fost lumină. *4.* Şi a văzut Dumnezeu, că e bună lumina, şi a despărţit Dumnezeu lumina de întunerec.

Biblia „Radu-Galaction" (1939):

1. La început, a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. *2.* Şi pământul era fără chip şi pustiu şi întuneric era deasupra adâncului, iar Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor. *3.* Şi a zis Dumnezeu: *«*Să fie lumină!» Şi s-a făcut lumină. *4.* Şi a văzut Dumnezeu că lumina este bună şi a despărţit Dumnezeu lumina de întuneric.

Biblia „Anania" (2001):

1. Întru'nceput a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. *2.* Dar pământul era nedesluşit şi ne'mplinit; şi întuneric era deasupra genunii; şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. *3.* Şi a zis Dumnezeu: *«*Să fie lumină!» Şi a fost lumină. *4.* Şi a văzut Dumnezeu lumina că e frumoasă; şi a despărţit Dumnezeu lumina de întuneric.

Biblia „Septuagintei" de la Colegiul Noua Europă (2004; trad.: C. Bădiliţă):

1. Întru început Dumnezeu a făcut cerul şi pământul. 2. Iar pământul era nevăzut şi neorânduit, întuneric deasupra genunii şi duhul lui Dumnezeu se purta peste apă. 3. Şi Dumnezeu a zis: «Să fie lumină.» Şi a fost lumină. 4. Şi a văzut Dumnezeu că lumina era bună. Şi a despărţit Dumnezeu între lumină şi întuneric.

Direcţia inovatoare

„Santa Scriptura" a lui Heliade (1858):

1. In început creó Dumnẹdeu cerul şi terr'a. 2. Iar terr'a erà nevẹdută şi informă, şi întunerec' peste abysu, şi spiritul lui Dumnẹdeu se purta peste ape. 3. Si ḍisse Dumnẹdeu: fiă lumină — şi fù lumină. 4. Şi vẹḍù Dumnẹdeu lumina quŏ bună (erà), şi desparţi Dumnẹdeu dintre lumină şi dintre întunerecu.

Biblia „britanică" (1865), reluată, cu adaptări ortografice, de ediţiile din 1874, 1911:

1. La începutŭ creă Dumnẹdeŭ cerĭul şi pâmêntulŭ. 2. Şi pâmêntulŭ era neformat şi deşert; şi intuneric era preste facia abisului [1874, 1911: adâncului]; şi Spiritul lui Dumnẹdeŭ se purta pre deasupra apeĭ. 3. Şi Dumnẹdeŭ ḍise: Să fiă luminâ şi fu luminâ. 4. Şi vẹḍiu Dumnẹdeŭ lumina, câ este bunâ, şi Dumnẹdeŭ despârţi între luminâ şi intunerecŭ [1874, 1911: lumina de întuneric].

Biblia „britanică" (1921):

1. La început creă Dumnezeu cerul şi pământul. *2.* Şi fără formă şi deşert erà pământul; şi întunerec erà preste faţa adâncului; şi spiritul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apei. *3.* Şi Dumnezeu zise: Să fie lumină şi fu lumină. *4.* Şi văzù Dumnezeu lumina , că bună este; şi Dumnezeu despărţi lumina de întunerec.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

Lăsând deoparte chestiunea (orto)grafică, să examinăm acum mai îndeaproape diferențele dintre opțiunea de traducere „tradițională" şi cea „modernizant-inovatoare", încercând câteva răspunsuri concrete la câteva din întrebările-cheie: Cât de departe poate merge neologizarea? Cât de rapid poate fi procesul de modernizare, de dez-arhaicizare a lexicului biblic? În ce constă de fapt rezistența la inovație a tradiției textuale biblice? Prima „abatere" a lui Heliade şi a traducătorilor de la 1865 de la norma tradițională constă în întrebuințarea verbului *a crea* în locul tradiționalului *a face* pentru a desemna actul primar al Creației divine, denumit în Septuaginta, de regulă, prin gr. *poei`n* iar în Vulgata prin lat. *creare*. Opțiunea heliadescă nu pune nici o problemă de dogmă şi, în plus, ar avea avantajul preciziei. Probabil şi datorită „vecinătății" cu forma latinească din Vulgata – aşadar, din dorința de delimitare confesională – verbul *a face* este menținut de tradiționalişti ca o normă aparent definitivă; în ciuda ambiguității determinate de marea sa polisemie, acest verb românesc „banal" pare definitiv fixat în stilul biblic, de vreme ce şi cele mai recente ediții îl păstrează. În jurul acestui micro-sistem semantic central Heliade construieşte o veritabilă teorie, riscantă din punct de vedere teologic-ortodox. În primele capitole ale Septuagintei, spune Heliade, ar exista o distincție conceptuală ne-întâmplătoare între trei verbe greceşti, *poei`n* 'a face; a crea', *plassei`n* 'a plăsmui' şi *oijkodomei`n* 'a construi; a edifica', redate de vechii traducători români inconsecvent prin *a face* şi a *zidi*. Or, această serie sinonimică trimembră ar trebui, în concepția lui Heliade, menținută şi în traducere, iar echivalențele propuse sunt *a crea – a plasma – a edifica*; aşadar, trei termeni neologici deodată, ceea ce, pentru gradul de acceptabilitate al cititorului tradiționalist era cam prea mult! Reproduc întreaga argumentație a lui Heliade, ilustrativă pentru modul său ingenios, dar nu lipsit de contradicții, de a gândi:

> „… Iacă ce se observă în capitolele *Creațiunii*:
>
> 1. Facerea lumii din nimic: de a zice adică şi a se face; şi aceasta se zice *poivhsi"*, 'creație', şi drept verb se vede pretutindeni *poiei`n* 'creare', şi de mai multe ori 'facere'. Lumea *s-a creat* când e vorba de crearea elementelor, a cerului ş-a pământului, ca astre sau sisteme;
>
> 2. Iar când este vorba de a face din cele create şi d-a da forme, când e vorba de plante, de animale şi de om, acestea *s-au creat* şi *s-au plasmat* în acelaşi timp. Aceşti doi verbi se văd în Septuaginta despre ființele organice;
>
> 3. Când vine însă Moise şi după dânsul cei şaptezeci la facerea sau crearea mulierii, aci nu se văd verbii nici *creare*, nici *plasmare*, ci verbul *edificare*, *oijkodomei`n*. Se arată cu aceasta că femeia nu s-a făcut ca orice femină a celorlalte animale, ea nu e ca tigresa către tigru, nici ca mâța către cotoi, nici ca galinele către cocoş; cu apariția femeii apăru familia, casa, soțietatea, amorul conjugal, matern şi patern, adorația, religiozitatea. De aici dar, de la *oi\ko"* (casă), *oijkodomevw* (a face casă, a se căsători, a edifica, a erige edificiu).
>
> (…) Cel ce pretinde a corige textul celor şaptezeci şi a zice «a făcut Dumnezeu coasta» şi nu «a edificat coasta în muiere», acela (…) e o monstruozitate ce insultă divinitatea, de la mama ce l-a născut până la adevărata mater a Dumnezeului nostru" (*Biblice*, p. 167).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

În discursul teologic (non-biblic şi non-liturgic), *a crea, Creaţie,* împreună cu teonimul central *Creator*, au devenit deja termeni curenţi, sinonimele alternative mai vechi, *a zidi, Zidire, Ziditor* fiind din ce în ce mai rar întrebuinţate. Nu acelaşi lucru se poate spune despre următoarea „abatere” stilistic-lexicală a lui Heliade, căci întrebuinţarea latinismului *terra* în loc de general-românescul *pământ* nu avea nici o justificare intra- sau extratextuală în afară de voinţa poetului-traducător de a inova cu orice preţ. Cât priveşte acum adj. *inform* propus de Heliade (*neformat* la emulii săi de la 1865), larg acceptat astăzi în discursul ştiinţific şi cel filosofic, caracterul său neologistic a funcţionat de asemenea ca factor restrictiv, traducătorii români încercând să redea cu material lexical „autohton”, prin formule precum *netocmit*, *fără chip, ne'mplinit, neorânduit* sau, mai vag, *gol* (probabil după lat. *vacuus* din Vulgata), conţinutul gr. ajkataskeuvasto", termen tehnic în greaca comună, glosat de lexicografii moderni prin ‘non travaillé, naturel’ (Bailly) sau ‘not proprely prepared; unrought, unformed’ (Liddell-Scott).

Încă şi mai problematică pare acceptarea subst. *abis* (ortografiat de Heliade *abysu*), ale cărui conotaţii restrictiv-neologistice sunt aproape total estompate în româna contemporană. Dacă eruditii traducători de la 1688 au forjat prin calchiere formaţia lexicală *cel fără fund* după gr. a[busso" (prefixul privativ a- + subst. buvsso" ‘prăpastie, adânc’), deja Micu renunţă la această sintagmă greoaie şi opacă, în favoarea mai simplului subst. *adânc*, soluţia fiind însă nu mai puţin nesatisfăcătoare. Abia contemporanii noştri V. Anania şi C. Bădiliţă au încercat o îmbunătăţire a contextului prin adoptarea, surprinzătoare, a subst. *genune*. Cuvânt moştenit din latină (de la lat. *caerula* ‘albastrul mării’, după unii lingvişti, de la lat. **gironem* ‘vârtej’, după alţii), *genune* este frecvent întrebuinţat în textele bisericeşti din secolele al XVI-lea — al XVII-lea („Peste luciu cu genune/ Trec corabii cu minune” – Dosoftei) şi trebuie să fi fost salvat de la uitare printr-un cunoscut vers eminescian („Fu prăpastie, genune, fu întins noian de ape…”). Prin conotaţiile sale „poetice”, termenul pare să satisfacă aşadar (auto)cenzura estetic-tradiţionalistă.

Cel mai elocvent pentru dinamica raportului tradiţie-inovaţie este cazul alternativei *duh/ sprit.* În perfect acord cu strategia sa de modernizare a lexicului românesc, Heliade propune în textul biblic cuvântul *spirit* (< lat. *spiritus*), menţinut de asemenea şi de versiunile „britanice” de la 1865, 1874, 1911 şi 1921), termen de bază, cum se ştie, al vocabularului intelectual românesc modern, împreună cu întreaga sa familie (*spiritual, spiritualizat, spiritualitate* etc.). Argumentaţia lui Heliade este validă din punct de vedere strict filologic[12]. În textele biblice aparţinând filierei tradiţionale, sinonimul *duh* îşi păstrează însă monopolul nu doar în contextul biblic la care ne referim, ci în ansamblul stilului bisericesc. Constatăm aşadar că, în pofida originii sale slave şi a „vecinătăţii” paradigmatice supărătoare din punct de vedere estetic cu cuvinte populare din aceeaşi familie etimologică (*a duhni, duhoare* etc.), cuvântul *duh*, împreună cu întreaga sa serie terminologică: *duhovnic, duhovnicie, (în)duhovnicit* etc., a fost şi rămâne central în uzul bisericesc curent, cu reverberaţii chiar şi la alte paliere ale vieţii spirituale. Explicaţia vitalităţii acestui cuvânt este simplă. Echivalent al ebr. *ruah*,

[12] „Scripturele sau religia este tot aceea şi dogmele nu se ating întru nimic (…) daca unul zice pneu`ma, altul *Spiritus*, altul *Spirito*, altul *Spiritu*, altul *Esprit*, altul *Duh*, altul *Geist*. Fiecare se exprimă sau în limba, sau în gergul naţiunii sale, sau îb limba sa particulară” (*Biblice*, p. 171).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

gr. *pneu`ma*, lat. *spiritus*, conceptul biblic şi-a pierdut sensul biblic originar, acela de 'suflare', 'suflu vital', dobândind în era creştină, încă din primele secole, valoarea semantică de 'spirit divin', consacrată în dogma centrală a Trinităţii, ca desemnare a uneia din „persoanele" sau „ipostazele" consubstanţiale ale divinităţii unice din formula sacramentală „În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh!" Cu această valoare conceptuală şi de desemnare extrem de precisă şi „tehnicizată" termenul *duh* s-a impus în uzul bisericesc românesc încă din secolele al XV-lea – al XVII-lea, consolidându-şi în timp un loc stabil în terminologia bisericească. Interesant de constatat este şi faptul că formula *Sfântul Duh* reprezintă unul dintre segmentele „ecumenice" din româna contemporană, fiind acceptată şi întrebuinţată deopotrivă de ortodocşi, catolici şi neoprotestanţi, ca termen biblic, liturgic şi teologic[13]. Evoluţia istorică a faptelor de limbă a infirmat încă o dată propunerea inovatoare a lui Heliade, în pofida validităţii sale teoretice.

După acest excurs, revin la alte chestiuni de natură filologică invocate şi dezbătute pe parcursul polemicii dintre Heliade şi Şaguna. O primă chestiune importantă este aceea a menţinerii, respectiv modificării textului biblic „recept". Respectuos faţă de tradiţie („acum două sute de ani … după lipsele limbei, au făcut şi ei ce au putut mai bine"), Heliade nu ezită totuşi să se situeze critic faţă de înaintaşi, atunci când evidenţa faptelor o impune („una… este a-şi arăta cineva respectul şi recunoştinţa sa şi alta … a le da calităţi ce n-au avut"). Deşi nu o afirmă explicit, Heliade intuieşte că vechile versiuni româneşti sunt minate de principiul literalităţii, aşa încât, frecvent, textul scriptural românesc este ininteligibil. În *Biblice*, p. 171, Heliade menţionează un asemenea pasaj obscur (Fac. 4:7), aşa cum apare el la Micu, preluat de Şaguna însuşi: „Au nu de vei aduce drept, iară nu vei împărţi drept, ai păcătuit? Taci, la tine întoarcerea lui, şi tu-l vei stăpîni pre acela". „Toate vorbele sunt înţelese", constată Heliade, adăugând însă că, în ansamblul ei, construcţia este de neînţeles. De altfel, versiunea propusă de Heliade însuşi este ea însăşi destul de neclară: „Au dóră daqua in dreptate adduci, şi nu în dreptate imparţi (cu aqueasta) nu ai commis pecatul? – Allină-te; quŏci spre tine è ţint'a lui; şi tu cată sa'l domini." Heliade nu cunoştea însă faptul că, în acest pasaj, textul grecesc al Septuagintei este corupt şi obscur, aşa că inclusiv interpreţii moderni nu pot oferi altceva decât o interpretare conjecturală şi nesigură.

În chestiuni lexicale de amănunt, Heliade are de cele mai multe ori dreptate, căci principiul pe care îşi fundamentează deciziile este imbatabil: introducerea în vocabularul biblic a unui nou termen în locul celui mai vechi este întotdeauna preferabilă, dacă imperativul clarităţii o cere:

> „Vorba necunoscută nu aduce niciodată obscuritate înţelesului pentru că cel ce nu o pricepe întreabă şi află ceva mai mult ce n-a ştiut până acum. Obscuritatea

[13] Rezistenţa excepţională a lui *duh* este confirmată de o întâmplare din istoria recentă. Pe la jumătatea anilor '60 ai secolului trecut, ca urmare a deciziilor luate la Conciliul Vatican II, românii de confesiune romano-catolică au trebuit să adopte limba română în cultul liturgic. În primele ediţii catolice ale liturghierelor şi a altor cărţi liturgice sau de catehizare apărea formula *Sfântul Spirit*, preluată probabil din uzul compatrioţilor greco-catolici şi „simţit" probabil ca fiind mai „roman" şi, deci, mai catolic. Cu timpul, presiunea uzului lingvistic general-românesc s-a dovedit mai puternică decât tendinţele de diferenţiere confesională, aşa că formula „ortodoxă" s-a impus şi s-a generalizat şi la romano-catolicii români. „Tradiţia" în sens lingvistic s-a dovedit mai puternică decât „tradiţia" în sens confesional!

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

vine din neaverea sau lipsa vorbelor, din reua traducție, din disprețul logicei şi sintaxii, din punerea unei vorbe în loc de alta" (*Biblice*, p. 170).

Aşadar, „vorbe noi" precum *creație, geneză, firmament, congregație*, *boier,* în locul celor vechi, *facere, tărie, adunare, principe*! La acest argumentum rationis se adaugă un suplimentar argumentum auctoritatis, invocat fiind exemplul versiunii biblice franceze a lui Cahen, apreciată pentru curajul traducătorului de a fi introdus numeroase „vorbe ebraice" inexistente în vocabularul curent al limbii franceze, cu avantajul unei sporite "exactități istorice".

În alte comentarii de natură lingvistic-filologică, Heliade pune în evidență un fenomen realmente nociv pentru buna receptare de către cititori a semnificațiilor reale ale textului Sfintei Scripturi. Este vorba despre „sacralizarea" prin obişnuință a unor termeni, expresii sau sintagme rezultate dintr-o transpunere inițială defectuoasă sau devenite opace din punct de vedere semantic, datorită evoluției inevitabile a sistemului limbii. Doar analiza temeinică şi eficace a filologului cunoscător al întregii culturi scrise a națiunii sale poate repera, pune în evidență şi înlocui asemenea erori. Majoritatea exemplelor date de Heliade în acest sens sunt convingătoare. A traduce automat şi „exclusivamente" gr. *ajrchv* prin *început*, aşa cum găsim în edițiile tradiționaliste ale *Bibliei*, înseamnă a ignora sensurile 'principiu; temei; cauză', poate mai importante din punct de vedere doctrinar, cu consecințele de rigoare pentru receptarea corectă şi autentică a ideilor originare. A menține în textele biblice cuvintele *trup* şi *război* pentru echivalarea gr. *sw`ma* şi, respectiv, *povlemo"* înseamnă pentru Heliade, mai mult decât o inadvertență stilistică (dată fiind originea slavă a celor două cuvinte), un atentat la puritatea doctrinară („prefacere a dogmelor"), căci sensurile etimologice 'mortăcină', respectiv 'tâlhărie' le fac cu totul improprii stilului biblic autentic.

Cu incomparabilul său simț al limbii, Heliade sesizează (*Biblice*, p. 170) una din cele mai grave inadvertențe de traducere ale *Bibliei* româneşti tradiționale: cărturarii de la 1688 (urmați automat de Micu, *Biblia* 1819, Filotei, Şaguna etc.) au disociat cu claritate doar sensul 'creație' al gr. *gevnesi"* (redat prin *facere*), toate celelalte sensuri ale acestui important cuvânt grecesc polisemantic (în definirea lui Heliade: „fire, naştere, generație, genealogie, familie, eveniment sau întâmplare") fiind redate, indistinct şi inadecvat, prin subst. *neam*! Marele reformator al limbii culte a românilor respinge de altfel însuşi termenul *facere* pentru desemnarea Creației (inclusiv a primei cărți a Pentateuhului), pe care îl consideră blasfemiator prin „materialitatea" sa, şi propune întrebuințarea lui *geneză*, termen teologic „universal"[14].

Instituirea unei distincții conceptual-terminologice între adj. *sacru* şi *sânt* este o altă riscantă inovație heliadescă. În admirația sa de filolog pentru limbile clasice, Heliade pleacă de la existența în greacă şi în latină a cuplurilor sinonimice *iJero"* — *a{gio"*, respectiv *sacer – sanctus*, pentru a crea în română, în mod analogic, un fel de "gradație" a sfințeniei, corespunzătoare celor doi termeni, *sacru* şi *sânt,* ambii puternic conotați neologic[15]. "Sacră" ar fi, după Heliade *Biblia* întreagă (*Vechiul Testament*

[14] „Astfel se miră teologul nostru de terminii cei mai univerali ai teologiei, astfel fuge ca dracul de tămâie şi se cutremură de cea mai ortodoxă vorbă ca *geneză* şi aleargă la cea mai materialistă denumire, ca *facerea*" (*Biblice*, p. 164).

[15] După DLR, adj. *sacru* (împrumut după lat. *sacrum*) a fost introdus în limbă chiar de Heliade. Cât priveşte forma *sânt*, aceasta s-a păstrat în limba română (preliterară şi populară) doar în sintagme fixe precum

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

împreună cu *Noul Testament*), pe când „sânte" ar fi doar *Evangheliile*. Argumentația lui Heliade este slabă. Din inventarul filologic el nu găseşte altceva mai bun de invocat decât simpla afirmare a autorității limbii greceşti: „Eu nu pot adopta decât termenii Bisericei Răsăritului şi pe aceia a-i traduce, *iJero"* este «sacru» şi *a{gio"* «sânt»" (*Biblice*, p. 167). Teologic, distincția terminologică s-ar justifica prin prezența în Vechiul Testament a unor forme de viață şi ritualuri anulate de creştinism:

> „Acelea nici Moise nu le dă de sânte şi (…) nu sunte de imitat în datinele creştinilor şi (…) nu sunt ca Evanghelieile de sânte. Unde şi cum era sacrificiurile pe atunci şi unde şi cum sunt sacrificiurile de la Evanghelie încoa?. Era acelea aşa de candide ca acestea? Se poate da Testamentul Vechi dintr-un cap până la altul în mâinile pruncilor şi verginilor ca Evangheliele?" (*Biblice*, p. 168).

Contradicțiile evidente şi şubrezenia argumentării sunt sesizate şi exploatate nemilos de preopient, care arată mai întâi că numele tradițional, universal acceptat în toate limbile cultivate este acela de *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament* (gr. Bibliva, h\ hJ Qeiva Grafvhv, lat. *Biblia, sive Sacra Scriptura*), aşa încât o inovație precum *Biblia sacra*, propusă de Heliade, este nejustificată. În ce priveşte aspectul lexical-semantic, Şaguna apelează la principiul intuitiv al bunului simț:

> „Şi fiindcă au văzut traducătorii nostri cei vechi că traducătorii Bibliei de alte nații cu noi conlăcuitoare neputând afla în limbile lor acele două adiective greceşti *aghios* şi *ieros* care limba latină le exprimă bine cu *sanctus* şi *sacer* precum şi cea slaveană cu *sveatoe* şi *sveaştenoe*, au întrebuințat în locul lor numai un adiectiv pre carele limba lor îl are, fără să se fi smintit ei de acele locuri din cartea lui Moisii, care pre tălmăcitorul parisian l-au împiedecat de a nu zice Biblia santa, ci numai Biblia sacra; aşa şi scriitorii cei dintâiu ai Bibliei noastre române, neaflând în limba noastră două adiective cu care să esprime *aghios* şi *ieros*, au luat numai un adiectiv «sfânt», pe care l-au găsit în limba noastră şi fără multă pregetare au cutezat să zică şi să scrią «Sfânta Scriptură». Prin urmare nici noi nu greşim dacă amintirea acestor bărbați bisericeşti mari şi înțelepți din neamul nostru român o vom cinsti cu aceea că noi rămânem pre lângă limba aceea carea au făcut-o ei Bibliei şi altor cărți bisericeşti, susținându-ne dreptul de a netezi şi de a îmbunătăți stilul de acolo în astfel de chip cum ar face şi ei astăzi când ar fi cu noi" (*Pred.*, p. 124-125).

Arhiepiscopul de la Sibiu observă cu finețe manifestarea în acest caz a ceea ce traductologii moderni numesc anizomorfismul semantic dintre limbi: una şi aceeaşi substanță conceptuală este frecvent lexicalizată în mod diferit în limbi diferite, aşa încât

---

Sânnicoară (<lat. *sanctus Nicolas*), *Sâmedru* (< lat. *Sanctus Demetrius*), *Sântilie* (< lat. *Sanctus Helias*), *Sâmpietru* (< lat. *sanctus Petrus*), *Sântă Mărie* (< lat. *Sancta Maria*) etc. Nu este atestat ca element lexical autonom în textele româneşti vechi, unde apare doar *sfânt* (< slavon. *sŭvětŭ*). Revigorarea formei „moştenite" *sânt* (atestată în texte doar începând cu sfârşitul secolului al XVIII-lea) trebuie pusă în relație cu „principiul strategic" central al latiniştilor ardeleni (însuşit şi de Heliade), acela de a înlocui slavonismele prin cuvinte „strămoşeşti" (adică latine). Tentativa nu a reuşit, de vreme ce norma lexicală definitivă a stilului bisericesc a rămas, până astăzi, „slavonescul" *sfânt* cu întreaga sa familie (*a sfinți, sfințenie* etc.).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

traducerea literală nu este întotdeauna posibilă. În cazul de față, adj. *sfânt* include în semnificația sa conținutul ambelor adjective corespondente din greacă sau latină. Avem de a face, cu alte cuvinte, despre o „restricție de sistem" sau despre o „lacună semantică" a limbii române, pe care Heliade a încercat să o umple printr-o inovație îndrăzneață. Strict teoretico-lingvistic vorbind, cele două poziții nu sunt atât de ireconciliabile cum par la prima vedere, căci, la scară istorică, tocmai inovațiile datorate creativității individuale a unor autori de prestigiu sunt cele care asigură „rafinarea" expresiei literare; pe de altă parte, prudența şi rezistența la inovații face şi ea parte din „regula jocului", asigurând echilibrul necesar funcționării unui ansamblu de norme la un moment dat. Că în acest caz particular inovația lui Heliade nu „a prins", aşa cum se întâmplase de nenumărate ori în epocă, este un fapt datorat aceleiaşi inadecvări la realitate: reformatorul de altădată nu mai acționează pe un teren relativ virgin cum era, de exemplu, cel al presei în limba română, ci pătrunde într-o zonă puternic conservatoare, cu un inventar de norme consolidat, cea a limbajului bisericesc.

5. Rămâne să examinăm acum mai în detaliu chestiunea competențelor şi a legitimității abordării textului biblic. Poziția lui Şaguna, prezentată drept poziție oficială şi tradițională a Bisericii este clară şi lipsită de echivoc: unui laic nu îi este îngăduit să se apropie de Sfânta Scriptură, pentru a o traduce, interpreta sau comenta fără a obține acordul ierarhiei ecleziastice, care se bucură, în virtutea funcției ei apostolice, de „dreptul censurei asupra cărților Sfintei Scripturi şi învățăturilor dogmatice şi bisericeşti" (*Pred.*, p. 258). Şaguna se străduieşte pe multe pagini să fie cât mai explicit în afirmarea monopolului absolut al ierarhiei bisericeşti asupra traducerii şi editării Bibliei. Depozitari ai tradiției apostolice şi patristice, oamenii Biserici ar fi şi singurii în stare să mânuiască în mod corect instrumentele hermeneutice adecvate[16]. Alături de paragrafe din *Noul Testament*, sunt invocate o serie consistentă de texte canonice şi de scrieri patristice (Sf. Grigorie Teologul, Sf. Atanasie cel Mare ş.a.), cu prescripții privitoare la lectura şi interpretarea cărților sfinte. Majoritatea trimiterilor au un caracter general şi nu pot fi interpretate în sensul unor interdicții absolute. Cel mai consistent paragraf canonic menționat de Şaguna este canonul 64 al Soborului Ecumenic al VI-lea care, în chiar formularea lui Şaguna (*Pred.*, p. 123), glăsuieşte:

> „Nu se cuvine mireanului să pornească cuvînt în public sau să învețe, însuşindu-şi de aicea sieşi dregătorie dăscălească, ci să urmeze rînduelei cei predate de Domnul, şi să deschiză urechea la cei ce au luat darul învățătorescului cuvînt şi să se învețe de la dînşii cele dumnezeeşti, căci în Biserică osebite mădulări au făcut Dumnezeu după glasul Apostolului".

Şaguna subliniază faptul că „praxa aceasta a censurei cărților bisericeşti a remas nevătămată până astăzi" (*Pred.* p. 258), dar recunoaşte că o lungă perioada de timp ierarhia ordodoxă nu a fost în stare să-şi exercite „dreptul său de censură". Se trimite la declinul Bisericii Ortodoxe în urma căderii Bizanțului sub turci, fapt care a făcut să

[16] „Între creştinii de alte religii nu aflăm nici pre unul carele să se fi încumetat a tălmăci şi a reforma Biblia, ci edițiile şi tălmăcirile Bibliei lor le grijeau şi le grijesc bărbații cei mai renumiți bisericeşti, va să zică preoții şi episcopii, carii din destul sînt adepați nu numai cu învățătura dogmatică şi hermeneutică, ci şi cu înțelesul literal şi mistic al Bibliei din scrierile clasice ale sfinților părinți şi dascăli ai lumei şi din canoanele soboarelor ecumenice şi locale" (*Pred.*, p. 123).

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

apară tot felul de „ediții schimonosite" ale *Bibliei*. Inclusiv *Septuaginta* ar fi fost tipărită în Occident fără autorizarea ierarhiei ortodoxe. De aceea, adaugă Şaguna, versiunea occidentală a *Septuagintei*, avută la îndemână de traducătorii români de la 1688, nu se potriveşte în unele locuri cu ediția de la Atena, editată în 1843 sub supravegherea Sinodului Bisericii Greceşti, care trebuie de aceea considerată drept canonică. Obiecția lui Şaguna este nejustificată, întrucât menționata ediție de la Atena este luată ca text de referință şi de Heliade, dar amândoi greşesc atribuind ediției de la Atena o autoritate ştiințifică inexistentă. Este necesar să menționăm că o ediție „canonică" a *Septuagintei* este, din punct de vedere filologic, o iluzie. Bogata tradiție manuscrisă, existența câtorva prototipuri relativ diferite între ele, au făcut ca munca filologică de restituire a unui „text standard" al „izvodului celor şaptezeci" să nu se finalizeze, practic, niciodată. Ceea ce au reuşit filologii moderni, după patru-cinci secole de migăloasă analiză critică a manuscriselor, a fost să restituie cea mai bună variantă posibilă[17]. De toate aceste dificultăți textuale au fost perfect conştienți erudiții traducători români din secolul al XVIII-lea. După cum aflăm din prefețele Ms. 45 şi Ms. 4389 (versiuni pregătitoare ale textului tipărit la 1688 de Frații Greceni), atât Nicolae Milescu, traducătorul inițial al *Vechiului Testament*, cât şi revizorii săi succesivi, au luat ca bază a traducerii un anumit „izvod de la Frangofor" (*Septuaginta* tipărită la 1597 la Frankfurt de un grup de filologi de orientare protestantă), la care au adăugat o altă ediție critică contemporană a *Septuagintei* („izvodul de la Englitera"), *Biblia* slavonă (Ostrog, 1581) şi cel puțin două ediții tipărite ale *Vulgatei*; aşadar, un veritabil laborator filologic!

Cum se apără Heliade de acuza că ar fi încălcat prin inițiativa sa canoanele bisericeşti, în special canonul 64 al Soborului al VI-lea? Mai întâi prin separarea traducerii propriu-zise a *Bibliei* de comentariile biblice însoțitoare. În privința acestora din urmă Heliade concede că ele pot fi încadrate în definiția acelui „cuvânt în public de dregătorie dăscălească" la care se referă canonul respectiv. Totuşi, nici măcar pentru aceste comentarii nu ar putea fi condamnat de Biserică, deoarece le-a scris şi le-a făcut publice ca pe o „scriere cu totul profană, pe tărâm istoric şi ştiințific", asimilabile poeziilor şi altor scrieri în proză pe care le-a publicat în timp. Heliade afirmă deci dreptul inalienabil al intelectualului laic de a se apropia de textele sacre ca om de ştiință. El operează astfel o disjungere de competențe, între competența teologică (pe care nu pretinde că o are!) şi competența ştiințifică, pe care nu ți-o recunoaşte nimeni, ci ți-o asumi ca atare. Cu alte cuvinte, comentariile de natură istorică, arheologică, filosofică, poetică etc. nu intră sub incidența interdicțiilor canonice. Heliade merge încă şi mai departe, îndrăznind să pună un bemol de natură istorică textului canonic însuşi. El constată că, în epoca marilor sinoade ecumenice, în comunitățile creştine nu exista un laicat cultivat, simpla ştiință de carte fiind apanajul preoților. Pe de altă parte, cultura clasică „păgână" era încă vie şi activă, aşa încât Biserica primitivă avea datoria legitimă de a se apăra, definind şi conservând puritatea dogmelor şi, implicit, a textelor sacre: „Cum dară putea ei lăsa pe idolatri sau pe cei neştiutori a face pe dascălii în public despre ale bisericei? (…) Mama biserică căta să fie şi mai geloasă şi mai cu priveghere despre cei ce se prezenta ca medici sau doctori de suflete" (*Biblice*, p. 176).

[17] Cele mai reputate ediții moderne ale *Septuagintei* sunt cele publicate de Alfred Rahlfs şi Joseph Ziegler, ambele veritabile instituții.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

În chestiunea traducerii lucrurile sunt, după Heliade, încă şi mai simple, căci „traducţia este un ce mehanic", reclamând o competenţă pur tehnică. A traduce este un tip de activitate din aceeaşi clasă cu „edificarea unei biserice", zugrăvirea sau „poleirea tâmplei", operaţii la care „nu se cheamă arhierei, dacă nu ştiu acele arte, ci artişti competenţi, fie de orice doctrină sau religie". Tot aşa, „la traducţie nu se cheamă arhierei şi preoţi daca nu ştiu limba din care şi în care se traduce" (ibidem). Heliade îi reaminteşte preopinentului său că în traducerea în română a *Bibliei* şi a altor cărţi bisericeşti „au lucrat foarte mulţi mireni, precum Greceanul şi alţii"; Nicolae Milescu, autorul primei versiuni româneşti a *Vechiului Testament* a fost şi el un „profesionist" laic. Da, îi răspunde Şaguna (*Pred.*, p. 254 ş.urm.), Biserica primeşte în cult obiecte fabricate de meşteri profani, dar toate aceste obiecte (clădiri, vase, veşminte etc.) sunt supuse ritualului sfinţirii înainte de a fi întrebuinţate în săvârşirea gesturilor liturgice. Cu atât mai mult este valabil acest raţionament pentru *Sfânta Scriptură*, aşa încât, venită „din mâni profane şi nesfinţite", *Biblia* „parisianului" este inacceptabilă.

6. Câteva concluzii. După cunoştinţele mele, polemica dintre Heliade şi Şaguna reprezintă prima înfruntare deschisă între un ierarh al al Bisericii şi un cărturar laic, în chestiuni de interes cultural şi naţional major. Putem spune că „sinergia" tradiţională dintre Biserică şi cărturarii laici prezintă acum o primă fisură. Văzute în logica lor interioară, poziţiile reprezentate şi apărate de Heliade şi, respectiv, Şaguna sunt opuse şi ireconciliabile. Avem de o parte legitimitatea intrinsecă a actului intelectual, componentă a conceptului modern de libertate absolută a gândirii, iar de cealaltă parte rigoarea inflexibilă a tradiţiei Bisericii. Asistăm la înfruntarea paradigmatică dintre intelectualul rebel (care vrea totuşi sa rămână în sânul „bisericii strămoşeşti") şi ierarhul conservator care îşi cunoaşte şi îşi exercită în cunoştinţă de cauză datoriile canonice de apărare a „Sfintei Predanii". Istoria mai recentă a culturii româneşti nu a confirmat integral nici una dintre aceste două poziţii. Dacă Heliade s-a dovedit clarvăzător în chestiunea grafiei şi în privinţa rosturilor normării lexicale şi a evoluţiei române limbii literare, stilul biblic românesc a evoluat totuşi în direcţia conservator-tradiţionalistă preconizată de Şaguna. Din perspectivă pur literară, polemicii Heliade-Şaguna trebuie să i se rezerve un loc proeminent într-o istorie a pamfletului românesc[18].

Eine alte Polemik. Andrei Şaguna gegen Ion Heliade Rădulescu in Fragen der Bibelübersetzung ins Rumänische

Als zwei der höchsten Repräsentanten der rumänischen Kultur des 19. Jahrhunderts haben Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) und Andrei Şaguna (1809-1873) im Jahr 1858 an einer heftigen Polemik über die Legitimität der Bibelübersetzung in die rumänische Sprache teilgenommen. Aus historischer Sicht erscheinen uns die Positionen dieser beiden kulturell sehr bedeutenden Männer unversöhnlich. Von seinen Zeitgenossen als „Vater der modernen

[18] La expunerea publică a rezumatului acestui text, colegul St. Dumistrăcel mi-a transmis informaţia că problematica de care mă ocup aici a fost tratată recent într-o lucrare cu caracter monografic: Ovidiu Moceanu, *Teologie şi filologie. Andrei Şaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2003. Lectura atentă şi integrală a acestei lucrări (al cărei merit principal constă în reproducerea integrală, în grafia actuală, a replicilor celor doi protagonişti) nu a determinat nici o schimbare în textul deja pregătit pentru tipar, căci unghiurile de abordare sunt complet diferite: teologică a d-lui Moceanu, pur filologică şi lingvistică a mea.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)

rumänischen Literatur" anerkannt, sah sich Heliade berechtigt, eine Bibelübersetzung anzubieten, die sich von der traditionellen unterschied und in einer modernen Sprache, allerdings mit starkem latinisierenden und etymologisierenden Akzent, geschrieben war. Auf die ersten, von Paris aus ins Land geschickten Faszikeln der Heliadischen Bibelversion reagierte Andrei Şaguna mit Argwohn und heftiger Ablehnung. In einer Reihe von Artikeln klagt er den großen nationalen Streiter der Unfrömmigkeit an und spricht ihm jegliche Kompetenz in Fragen der Bibel ab. In seinen Erwartungen verägert antwortet Heliade prompt und präzise auf die Einwände seines Kritikers und verteidigt das Recht des weltlichen Intellektuellen, sich, wenn die linguistischen und philologischen Kompetenzen es zulassen, den heiligen Texten zu nähern. Die Polemik zwischen den beiden hat scharfe persönliche Akzente (Anklagen, Schmeicheleien, gegenseitige Beschimpfungen und Beleidigungen). Beide Gegner führen in der Frage der Legitimität der Bibelversionen Argumente philosophischer, theologischer, kanonisch-dogmatischer, historischer und linguistischer Natur an. Alle diese Argumente werden präzise dargelegt, kommentiert und im vorliegenden Artikel interpretiert. Wenn ich die Debatte in den allgemeineren Kontext der Entwicklung des rumänischen biblischen Stils einbette, komme ich letztendlich zum Schluss, dass, trotz der zahlreichen wertvollen Argumente von Heliade, die vom Metropoliten Şaguna verteidigte Position in der rumänischen Kultur vorherrschte, in dem Sinne dass, die große Mehrheit der rumänischen Bibelübersetzungen sich, den Sprachzustand und die stilistische Wahl betrifft, im dem von der Tradition gefestigten Rahmen hält.

BDD-V2379 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:16 UTC)